

НАСТАВНО-НАУЧНОМ ВЕЋУ ФИЛОЗОФСКОГ ФАКУЛТЕТА У БЕОГРАДУ

На XIV редовној седници Наставно-научног већа Филозофског факултета Универзитета у Београду, одржаној 16.11.2017. године, изабрани смо у комисију за оцену и одбрану докторске дисертације кандидаткиње Јелене Божиловић, дипломираног социолога, под насловом *Урбано грађанство: концепт и пракса*. Након читања и анализе предате дисертације, подносимо Већу следећи

ИЗВЕШТАЈ

1. Основни подаци о кандидату и дисертацији

Јелена Божиловић рођена је у Нишу 1984. године. У истом граду завршила је основну школу и гимназију друштвено-језичког смера, након чега је уписала студије социологије на Филозофском факултету Универзитета у Нишу. Дипломирала је 2008. године. Током студија волонтирала је у различитим локалним организацијама за подршку деце и младих.

Докторске студије социологије Јелена Божиловић уписује 2009. године на Филозофском факултету Универзитета у Београду. За асистента на Департману за социологију Филозофског факултета у Нишу, изабрана је 2012. године, где и данас ради. Држи вежбе на следећим предметима: Античке и средњовековне социјалне теорије, Модерне социјалне теорије, Социологија политике, Политичка култура и културне претпоставке савремене политике, Социологија града. Јелена Божиловић била је секретарица на Департману за социологију. Активна је чланица Српског социолошког друштва, где је ангажована као координаторка Социолошког клуба у Нишу, као и регионална координаторка такмичења ученика из социологије које се организује на годишњем нивоу.

Јелена Божиловић публиковала је радове у релевантним часописима, међу којима су Социологија, Теме, Годишњак за социологију Филозофског факултета у Нишу, Култура полиса, *Facta universitatis* и други.

Као истраживачица учествовала је на следећим пројектима:

„Социјална предузећа и улога алтернативне економије у процесима европских интеграција“, Европски покрет у Србији. Београд, 2008.

„Ка инклузији ромске деце из насеља Црвена звезда“, Отворени клуб. Ниш, 2010.

„Изазови нове друштвене интеграције у Србији: концепти и актери“, ИСИФФ. Београд, 2010–2011.

„Центрирање – јачање друштвених центара у југоисточној Србији за рад са децом и младима“, Индиго. Ниш, 2014.

„Традиција, модернизација и национални идентитет у Србији и на Балкану у процесу европских интеграција“ (179074), пројекат који изводи Центар за социолошка истраживања Филозофског факултета у Нишу, уз подршку Министарства за науку и технолошки развој Републике Србије. Београд, од 2012. године.

Писмени предлог и образложење докторске дисертације под насловом „Урбано грађанство: концепт и пракса“ одобрени су 28. 09. 2015. године, на XXI редовној седници Наставно-научног већа Филозофског факултета у Београду, након добијања сагласности Универзитета.

Завршена дисертација има 235 страна са прилозима и литературом, односно 212 страница основног текста. Дисертација се састоји од пет поглавља, укључујући уводно и закључно, а остала поглавља су подељена на више потпоглавља, што даје потребну садржинску разумејност имајући у виду сложеност одабране теме. У раду је коришћена обимна библиографска грађа која броји 223 јединице литературе, од чега 115 на енглеском језику.

2. Предмет и циљеви дисертације

Предмет дисертације је анализа појма урбано грађанство који настаје као одговор на недостатке грађанства заснованог на концепту држављанства. Ауторка указује да сложеност савременог друштвеног контекста (глобализација, слабљење либерално-демократске националне државе, јачање неолиберализма, слом комунизма, и тд.), генерише вишезначност појма грађанства, и на емпиријској и на теоријској равни, и у складу са тиме одређује први циљ рада. То је допринос концептуалном разграничењу урбаног грађанства (и нових форми грађанства) од појма грађанства који је укорењен у концепт националне државе то јест држављанства. Будући да је појам грађанства могуће посматрати на два нивоа: на правно-формалном и морално-вредносном, кандидаткиња посматра урбано грађанство као морално-вредносни коректив концепта грађанства базираног на националној држави, у којем доминира правно-формални аспект. Како је град специфичан мезо простор релевантан за профилисање урбаног грађанства, један од циљева рада је да се промишљање урбаног грађанства утемељи у теоријски корпус социологије града, пре свега у идеју урбанитета и Лефевров појам права на град. Поред концептуалне равни, рад има за циљ да кроз анализу друштвено историјских услова из којих исходи феномен урбаног грађанства обухвати и анализу захтева оних друштвених актера који се суочавају са ограничењем концепта грађанства-држављанства, и кроз чије праксе се појам урбаног грађанства профилише на емпиријској равни. Отуда је ниво пракси посебан сегмент анализе која има за циљ да илуструје повезаност урбаног грађанства са другим новим концептима грађанства који одражавају све сложенију диверзификацију социјалног положаја и идентитеских стремљења појединаца и група у савременом урбаном друштву.

3. Основне хипотезе од којих се полазило у истраживању

У складу са предметом рада и постављеним циљевима анализе, кандидаткиња је извела следеће хипотезе:

Прва, да концепт урбаног грађанства поново спаја морално-вредносну и формално-правну димензију појма грађанство, јер је концепт грађанства схваћен као држављанство допринео универзализацији различитих права али и потискивању морално-вредносне димензије овог појма.

Друга, да је Лефевров појам права на град окосница концепта урбаног грађанства јер омогућава да се афирмише морално-вредносна димензија појма грађанства али оставља и довољно простора да се она на нови начин повеже са формално-правним аспектом овог појма.

Трећа, да урбано грађанство захтева политизацију права на град, јер се у савременом неолибералном контексту системски ограничавају практични ефекти покрета окупљених око урбаног грађанства чији су кључни актери хетерогени и фрагментирани (за разлику од хомогених захтева појединих класа - бужоазије, радничке класе, у периодима конституисања савременог формално-правног појма грађанства-држављанства), што њихове захтеве (праксе) лоцира у сферу деполитизованог грађанског друштва.

Поставка истраживања и начин излагања омогућили су да ауторка успешно реализује постављене циљева, а спроведена концептуална и контекстуална анализа темељно илуструје потврду наведених хипотеза.

4. Кратак опис садржаја дисертације

У *уводном* поглављу образложен је предмет рада, дефинисани основни појмови, наведени циљеви истраживања и полазне хипотезе.

Друго поглавље насловљено је: *Социо-историјска генеза идеје грађанства и национални концепт грађанства*. У оквиру њега, показано је како су се формално-правна и морално-вредносна димензија грађанства преплитале кроз историју, да су у неким периодима морални квалитети стајали испред права, на пример у Античкој Грчкој, да би се у Римској империји акценат померио на приватно-правне односе међу појединцима, док је морална димензија била запостављена. У другој половини средњег века са процватом градова-држава у Европи, за изванредан период су се ове две димензије сусреле, а грађанство је добило значајну улогу у уздизању капитализма.

Други део овог поглавља бави се анализом постепене формализације грађанства у националним оквирима, односно настанком концепта држављанства. Доста пажње посвећено је теорији грађанства британског социолога Томаса Хемфрија Маршала, са посебним акцентом на њена ограничења, као што су линеарност у генези грађанских

права, те идеја о достизању социјалне правде, интеграцијом радничке класе и смањењем социо-економских неједнакости у оквирима све већих ингеренција националне државе. Кандидаткиња акцентује да су од средине 20. века, многи друштвени покрети скренули пажњу да класа није основни нити једини оквир друштвених сукоба. Посебан нагласак стављен је на увођење територијалног нивоа у разматрања о грађанству односно мултискаларног принципа који указује на опадање значаја националне државе (и разградњу концепта социјалне државе), те реафирмацију градова као стратешких простора унутар којих се преиспитују значења, правила и праксе грађанства. Свеукупна анализа изведена у овом поглављу, из социо-историјске перспективе, илуструје да се феномен грађанства генерише из града, на шта недвосмислено указује и сама етимологија овог појма. Поред тога, ослањање анализе на социјалну и политичку филозофију, у завршном делу поглавља врхуни промишљањем концепта грађанства у кључу основних мисаоних традиција о односу појединца и заједнице: либерализма, комунитаризма и републиканизма, а потом и идеје универзалних људских права.

Наредно – треће поглавље насловљено је *Концептуална анализа појма урбано грађанство*. У првом делу анализира се сложени друштвени контекст настанка нових облика грађанства односно урбаног грађанства. Ефекти савремене глобализације читају се ослањањем на концепт рескалирања друштвене моћи а потом и концепте града који одражавају релевантне промене социјалних релација, као што је концепт глобалног града. У тако оцртаном аналитичком оквиру показује се да концепт националног грађанства (држављанства) постаје недовољан за интеграцију појединаца и друштвених група присутних у глобалним односно глобализујућим градовима. То се, пре свега, односи на имигранте али и актере чија се идентитетска перспектива усложњава, те се на крају овог одељка приказују неки од нових концепата грађанства, релевантни за даљу расправу јер се садржајно уграђују у појам урбаног грађанства. Наиме, суштинска карактеристика урбаног грађанства може се читати и као захтев за локализацијом (територијализацијом) садржаја које истичу други нови концепти грађанства.

У другом делу овог поглавља појам урбаног грађанства се теоријски утемељује. Полазећи од става да урбано грађанство обухвата захтеве који имају јасан право-формални аспект али да се, пре свега, тиче морално-вредносне димензије грађанства, ауторка овај концепт најпре повезује са идејом урбанитета, као специфичне врсте културе становника града (учтивост, отвореност, толерантност, поверење и сл.), а потом и концептом права на град Анри Лефевра. Тај концепт је несводив на формално-правни ниво јер указује на град као оквир остварења свих димензија људског бића, услед чега се и потреба за градом разумева као важна антрополошка одредница човека. Поред Лефеврових идеја, излажу се и теоријски ставови Дејвида Харвија и Мануела Кастелса. Харвијева мисао је значајна због трагања за могућностима успоставања друштвених односа у складу са етичким принципима (друштвене правде), а не само са доминантним начелима економске ефикасности и ефективности града подређеног логици капиталистичког система, што је специфична разрада Лефевровог позива за делање у правцу остваривања урбаног друштва, друштва које би афирмисало „право на град“. Кастелсова мисао показује се погодном за повезивање грађанства са идентитетским питањима, те урбаног са осталим новим формама грађанства. Одабир теоретичара којима се концептуализује појам урбаног грађанства показује се адекватним не само за анализу структурних недостатака грађанства

као држављанства, већ и за ограничења која исходе из разједињености урбаних актера и њихових захтева у савременом капиталистичком друштву. У том смислу, треће поглавље обухвата све аспекте релевантне за анализу пракси, којом се бави наредно, четврто поглавље.

Четврто поглавље: *Контекст, актери и праксе урбаног грађанства: кључне карактеристике и домети*, организовано је у две целине. Прва целина конкретизује концептуално-контекстуални оквир основне теме поглавља – праксе урбаног грађанства, те се бави карактеристикама неолибералне идеологије односно неолибералног града, и концептом мултикултурализма. Друга целина прати праксе урбаног грађанства које рефлектују основне линије подела у савременом друштву (класну, родну, етничку, и тд.), што овај концепт чини суштински повезаним са осталим новим концептима грађанства, у мери у којој се остваривање права на која они указују везују за простор града. Разматране праксе урбаног грађанства ограничене су на градове који су изложени ефектима савремене глобализације, односно градове најразвијенијих земаља Запада, на основу чијег искуства је концепт урбаног грађанства и настао. Пребацавањем тежишта анализе на раван конкретних актера и пракси издвојено је неколико кључних друштвених група које су предмет анализе: имигранти, групе које обележава специфична родна, сексуална и еколошка перспектива, као и групе које су маргинализоване превасходно по класичним индикацијама социјалне искључености (сиромаштво, незапосленост).

У *закључном поглављу* указује се на потенцијале и ограничења концепта урбаног грађанства. Ауторка наглашава да је национални концепт грађанства имао еманципаторску улогу у прошлости, али да се у савременом друштву уочавају његова ограничења. Она се донекле могу превазићи наднационалним облицима регулативе, али њихова мањкавост је удаљеност од свакодневице појединаца. Управо се у том смислу виде се предности урбаног грађанства, који претпоставља непосредније релације између социјалне и политичке арене свакодневног живота конкретних појединаца. У складу са основном тезом да урбано грађанство као нови концепт грађанства није замена већ допуна постојећем концепту грађанства као држављанства, указује се на значај формално-правне димензије грађанства (држављанства), јер се његовим ускраћивањем ограничавају могућности остваривања основних грађанских (људских) права (на пример, имигрантској популацији). С друге стране, на примеру многих других група показује се да држављанством дата права нису довољна гаранције њихове реализације у пракси свакодневице односно (урбаном) простору у којем се он одвија. Будући да се концепт урбаног грађанства у значајној мери теоријски утемељује у неомерксистичку перспективу, у закључној расправи ауторка заузима релативно неутралан став, који једнако значајним сматра и реформаторски приступ друштвеним променама. Оба (револуционарни и реформаторски) приступа, међутим, захтевају превладавање стања атомизованости и фрагментарности савременог друштва и подизање свести друштвених актера о заједничким именитељима њихових пракси и захтева који из њих (могу да) исходе. Аполитичност и пасивност грађана су, подсећа ауторка, друштвена стања која имају своје структурне узроке (неолиберализам, конзумеризам и тд.), а концептуална промишљања нових облика грађанства, односно урбаног грађанства, могу дати значајан допринос њиховом разумевању и потенцијалној промени. Стога је, закључује ауторка, урбано грађанство за социологију веома користан и плодан аналитички концепт. У овом смислу,

иако постсоцијалистички контекст остаје ван искуственог оквира спорведеног истраживања, ауторка прави кратак екскурс и у овом правцу.

5. Остварени резултати и научни допринос дисертације

Докторска дисертација Јелене Божиловић представља узоран научни рад, чији су резултати засновани на темељној концептуалној и контекстуалној анализи појма грађанства односно урбаног грађанства у дијахронијској и синхронијској перспективи, кроз релевантне библиографске изворе. Примењени начин излагања, којим се вешто преплићу концептуално и контекстуално читање одабраног предмета анализе на разним нивоима (макро-мезо-микро), резултирао је текстом који нуди јасно аналитичко рашчлањивање историјских фаза у развоју грађанства, те његових битних димензија (пре свега, правно-формалне и морално-вредносне), као и критичко сагледавање предности односно недостатака грађанства (као држављанства) и урбаног грађанства у савременом друштву, те поруку да наведене концепте треба посматрати као компатибилне а не конфликтне. Појам урбаног грађанства захтевао је да се социолошкој анализи грађанства приступи уважавањем просторне димензије друштвености. Полазећи од премисе да територијална димензија грађанства није фиксирана датост, већ да је то флексибилна политичка и друштвена конструкција простора која се историјски и периодично трансформише, ауторка показује да концепт и праксе урбаног грађанства исходе из сложеног укрштања просторних нивоа на којима се концентрише друштвена моћ, односно да је територијално-политичка структура савременог друштва знатно динамичнија него у периоду доминације националне државе. Управо та чињеница, наглашава ауторка, налаже потребу да се концепт грађанства промишља у новом кључу. Она тај задатак успешно реализује дајући значајан допринос разумевању савремених концепата грађанства, а социологији (посебно урбаној социологији) и сродним друштвеним наукама аргументовано указује на аналитичку корисност концепта урбаног грађанства, помоћу којег се непосредније могу мислити и разумети крупне теме савременог друштва, као што су неолиберализам, мултикултурализам, демократија.

6. Закључак

Дисертација је уређена у складу са одобреном пријавом и испуњава све формалне, садржинске и квалитативне услове постављене нормативним актима и академским обичајима Филозофског факултета и Универзитета у Београду. Кандидаткиња Јелена Божиловић је потврдила своју квалификованост за научни рад, а својом дисертацијом понудила оригинално дело које ће дати вредан допринос научној мисли из области социологије.

У складу са анализом понуђеном у овом извештају, дајемо позитивну оцену и сматрамо да су се стекли сви услови да кандидаткиња Јелена Божиловић приступи усменој одбрани своје докторске дисертације.

Стога, Комисија предлаже Наставно-научном већу да одобри јавну одбрану докторске дисертације под насловом *Урбано грађанство: концепт и пракса*, кандидаткиње Јелене Божиловић.

У Београду, 21. 11. 2017.

Чланови Комисије:

др Илија Вујачић, редовни професор,
Факултет политичких наука Универзитета у Београду

др Вера Бацковић, доценткиња,
Филозофски факултет Универзитета у Београду

др Мина Петровић, редовна професорка (менторка),
Филозофски факултет Универзитета у Београду